

A HELYNÉV A VÁROSTÖRTÉNETBEN

Írta: EPERJESSY KÁLMÁN

A várostörténeti kutatásban sok tanulságot nyújtanak a helynevek. A helynév elsősorban nyelvészeti probléma, de forrásértékénél fogva fontos segédtudománya a történelemnek is. A helynevek sorában a *város neve* (elnevezése), az *utcák és terek* elnevezése és a *dűlőnevek* érdemelnek különösebb figyelmet.

A város elnevezése, akár csak a legkisebb falué is, felvilágosítást nyújthat a hely alapításáról, földrajzi fekvéséről, történetének egyes szakaszairól, politikai-, gazdasági-, társadalmi fejlődéséről, a lakosság foglalkozásáról, nemzetiségi összetételéről, művelődési viszonyairól. A város neve és elnevezésének változásai sok esetben tájékoztatnak a város rangjáról, jogi életéről, földesurához való viszonyáról, az országos történelemben való szerepéről stb.

Városaink elnevezésének tanulmányozása arra mutat, hogy a legtöbb város neve hosszú fejlődés; számos változás és többszöri módosulás után jutott el mai formájához. A város elnevezése minden időben híven tükrözte a politikai és gazdasági változásokat. A városnév állandósulása egy magasabb fejlődési fokot, bizonyos nyugalmi állapotot, befejezettséget, egy korszak lezárulását jelöli. A városnév változásai a város életében egy-egy új korszakra, új környezetre, a viszonyok megváltozására utalnak. Pl. a -falva végződésű települések várossá emelkedésük során nevüket is -városra változtatják. Előfordul, hogy a -falva szó nem alakul át várossá, hanem elmarad (pl. Makófalva > Makó).

Városaink elnevezésében gyakori a *személynévi* névadás. Emellett, vagy ezzel kapcsolatban a -vár, -piac és -vásárhely jelleg is hangsúlyhoz jut. De feltűnneti a városnév elég sűrűn a földrajzi fekvést és természeti viszonyokat is, valamint a bányaművelést és a nemzetiségi kapcsolatokat. A városfejlődés későbbi korszakaiban sűrűn fellépő összetett helynév különböző várostörténeti körülményekre, egy-egy pusztulás utáni újjáépítésre, a földesúr személyének változására, új népelemek megjelenésére stb. utal. Pl. Törökszentmiklós, Sátorlajújhely, Balassagyarmat, Kiskunfélegyháza stb. Sátorlajújhely őse a tatárjáráskor elpusztult Sátorhalma nevű falu volt, melynek lakói a Sátorhegy alatt építették fel lakóhelyüket. Innen a mai elnevezés. Balassagyarmat korábbi Ipolygyarmat, illetve Nagygyarmat neve akkor változott meg, amidőn annak királyi adományképpen a Balassa-család lett a birtokosa.

A *személynévi elnevezés* kétségtelenül történelmi személlyel, legtöbb esetben a város alapítójával, vagy földesúrával kapcsolatos. Pl. Szolnok város neve a megye hasonló nevű ispánjától Szolnok-tól származik. Ugyanilyen eredetre mutat Csanád, Gyula, Veszprém, Pápa, Kolozs, Miskolc, Szabolcs, Solt, Pozsony, Sopron, Arad, Makó stb. neve. Pápa belterületének egy részét Bellerszegh nevű falu alkotta. Az egész település akkor veszi fel a Pápa nevet, amidőn Bellerszegh a Pápai-család birtokát képező Pápa faluval összeépült. Miskolc a Borsok Miskolc nemzetségéről kapta nevét. Bors ispánról nevezik a megyét Borsodnak. A személynévi városnevek sorában egyaránt vannak magyar eredetűek és más nemzetiségiek, a városfejlődés első korszakából valók és későbbiek.

Az összetett személynévi városnevek az alapító vagy a földesúr nevén kívül a város történetének más körülményeire is utalnak. Gyulafehérvár az alapító nevét, a védelmi jelleget és a vár külsejét is feltünteti. Csáktornya utótagja a várjellegre utal, az előtag pedig arra mutat, hogy a birtokos Csák-családról kapta nevét. Dombóvár helyén Vásáros Dombó község állott, amelyet birtokosa Dombai Pál erősített meg várral. A Kiskundorozsma helynév nemcsak a kiskun településre utal, hanem az alapító Drusma vagy Durusma nevű földesúrra is. Arról is tudunk, hogy a várost a tatárjárás után néhány évtized múlva (1300 körül) Durusmai Bálint újból felépíttette. Békéscsaba, Salgótarján, Törökbálint, Borosjenő, Szentendre, Turkeve stb. városok neve szintén személynévi eredetű. A -szent előtagú elnevezések (Szentgotthard, Szentgyörgy stb.) a város védőszentjére utalnak. Ilyennek tartják pl. az újabb kutatások Pécs elnevezését, amit védőszentjével, szent Péterrel hoznak kapcsolatba.

A *földrajzi helynevek* a földrajzi fekvéssel, a természeti viszonyokkal, a növény- és állatvilággal kapcsolatos vonatkozásokat őriznek. Erre utalnak többek között Cegléd, Eger, Eperjes, Medgyes, Szeged, Gyöngyös, Szeben, Szarvas, Nagyszőlős, stb. városnevek. Szarvas, régebbi nevén Szarvas-halom, kétségtelenül a környékén sűrűn előforduló szarvasokról kapta nevét. A szarvas a város címerében is előfordul. Ehhez hasonló jelenségre mutat elnevezésében és címerében Kecskemétnél a kecske, Nagykőrösnél a kőrísfa, Nagyszőlősen a szőlő, Kiskunhalason a hal. Kecskemét első lakói kecsketenyésztéssel foglalkoztak. A mét járást jelent, amit a legelő elnevezésére is használnak. (Kecskejárás, Tehénjárás stb.). Nagykőrös határában kéziratok térképek tanúsága szerint még a XVIII. században is kőriserdők voltak. Gyöngyös elnevezése egyes magyarázói szerint a Mátrában elterjedt tölgyfajta gyöngyszerű, apró terméséről származik. A név mások szerint az Aba-család valamelyik Gyöngyös nevű nőtagjával hozható kapcsolatba, amely név az Aba nemzetség nőtagjai közt igen kedvelt volt. Cegléd neve régebbi magyarázatok szerint a »Szeglet«-ből származik. A nép valóban még a XVIII. században is »Szeglet«-nek hívta. Újabbán Pais Dezső bebizonyította, hogy a város neve a »cegle« vagy »cigle« nevű fűzfa-névből és a -d helynévképzőből származik. Erre mutat, hogy más mocsaras vidéken is, ahol a ciglevessző tenyésztett, vannak Cegléd helynevek.

Az *összetett földrajzi helynevek* előtagjukban a közelben fekvő folyóra, utótagjukban a helység, erőd, vár, vagy vásárhely jellegére utalnak. Mint pl.: Kaposvár, Turkeve, Szamosújvár, Zalaegerszeg, Temesvár, Maros-

újjvár, Tiszaföldvár, Dunaföldvár, Dunaszerdahely, Marosvásárhely, Kőrösladány stb.

A *védelmi* jellegre utaló -vár, -palánk, -tornya, -kapu végződésű helynevek a leggyakrabban kéttagúak. Még az egytagúak is, mint Várad, Győr, Lövé nem sokáig maradnak összetétel nélkül. A szláv eredetű Csongrád, Visegrád, Nógrádnak is a magyar megfelelője kéttagú: Fejérvár, Feketevár, Vörösvár. Ilyen jellegű városnevek: Gyulafehérvár, Kapuvár, Kolozsvár, Nagyvárad, Segesvár, Székesfehérvár, Ungvár, Földvár, Magyaróvár, Dombóvár, Drégelypalánka, Simontornya, stb. Gyulafehérvárat az Apulus (Ompoly) folyóról nevezték a római korban Apuluinnak. Később ódon, kormos falairól Feketevár nevet kapott. Elnevezése Gyula vezérrel is kapcsolatban van, aki a várat újjáépíttette. Diósgyőr neve avar eredetű és a győr, gyűrű szóval van összefüggésben. Borsod megyének ezen a részén tényleg voltak avar telepek. De előfordul Győr mint nemzetség- és személynév is, ami vitássá teszi, hogy »Győr« a gyűrűalakú gypü-elnevezésből származik. Sopron Scarabantia néven a római korban virágzó város volt. Ódenburg neve a népvándorlás során történt pusztulásra emlékeztet.

A városnak a vásárjog elnyerésével kapcsolatos gazdasági fellendülésére utalnak a *-vásárhely utótagú* városnevek, mint pl. Hódmezővásárhely, Marosvásárhely stb. A vásárra való utalás az összetett városnév előtagjában is előfordul, pl. Vásárosnamény. Ugyanezt a mozzanatot őrzi az összetett városnév elő- vagy utótagjában a hetivásár tartását jelölő nap. Ilyen vonatkozású városnevek: Szombathely, Szerdahely, Rimaszombat, Nagyszombat stb. Szombathely (Steinamanger, Savaria) magyar elnevezése az Árpádkor óta a szombati napon tartott vásárral kapcsolatos. Rimaszombat nevét egyesek onnan származtatják, hogy Zsigmond király egy szombati napon utazott át a Rima partján épülő kis városon. E feltevést azonban megcáfolja, hogy a vásárokat a város 1244-i szabadalomlevele szerint szombaton tartották, sőt Károly Róbert 1335-i alapítólevele is már a Rimaszombat nevet említi. A vásártartással kapcsolatos Késmárk neve is, amely a Káse Markt-ból (sajtipiac) származik. Kérdéses, hogy a mező- előtagú összetett helynevek, mint Mezőkövesd, Mezőtúr, Mezőberény, Mezővásárhely összefüggésben vannak-e a vásárjog elnyerésével vagy csak térszíni formára utalnak. Mezőkövesd régebbi neve Terrakövesd, a mező- nevet a vásárjog megszerzésével kapcsolatban nyerte. Ugyancsak a vásártartásra és a hetipiac napjára emlékeztetnek az ilyen mezővárosnevek is: Csütörtökhegy, Tardoskedd, Péntekhegy stb.

A *bányavárosok* elnevezésében a -bánya utótag a leggyakoribb, de előfordul az -akna, vagy a bányászat főtárgyát képező kőzet, vagy fém neve is. Erre mutatnak ezek a bányavárosnevek: Abrudbánya, Felsőbánya, Körömbánya, Tatabánya, Aranyosmarót, Sóvárad, Vízakna, stb.

Egyházi kapcsolatra, vagy egyházkormányzati központra utalnak az -egyház, -érsek, -püspök, -apát, -apáca, elő- vagy utótagú összetett helynevek, mint pl.: Kiskunfélegyháza, Nyíregyháza, Jászapáti, Érsekújvár, Püspökladány, Kolozsmonostor, stb. Az Apáti, Püspöki helységnevé eredetileg: Apáté, Püspöké az apátnak, vagy püspöknek birtokát jelentette. Néha az egyházfő neve a földesúri kapcsolatra, vagy a jogi viszony megjelölésére is szolgál. Így pl. Makó neve, mint a csanádi püspök földesúri hatósága alá tartozó mezővárosé, a XVIII. században Püspökmakó volt.

Sűrűn előfordult városaink elnevezésében a *nemzetiségi hovatartozásra* való utalás is, mint pl.: Magyarkanizsa, Törökkanizsa, Beregszász, Szászrégen, Szászsebes, Szászváros, Németkér, Szatmárnémeti, Tótkomlós, Szepesolaszi, Jászberény, Kiskunhalas, Kiskundorozsma, Kiskunfélegyháza, Törökszentmiklós, Ráckeve, stb. Egyes városoknak a magyarság és nemzetiségek együttélésének megfelelően több neve, illetve magyar névének nemzetiségi megfelelője, vagy nemzetiségi névének magyar megfelelője is volt. Így pl.: Szászrégen > Magyarrégen, Magyargyula > Németgyula, Magyarkanizsa > Törökkanizsa; stb.

A *területi kiváltság*, a hajdúszabadság jut kifejezésre egyes hajdúvárosok összetett helynévének előtagjában: Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hajdúhádház, stb. Hajdúböszörmény neve azonkívül nemzetiségi elemet is őriz. Györffy István szerint az alapító mohamedán vallású, töröktatár eredetű kun—bolgár néptörödékről nevezte el a környéki magyarság Böszörménynek.

A felsorolt és könnyen igazolható városnévtípusok mellett számos a vitás és ezidőszert elfogadható helynévmagyarázattal nem bíró városnév. Pl. Debrecen nevét Melich János szláv, Németh Gyula török, Nyárády Mihály magyar eredetűnek tartja. Több város (Csongrád, Visegrád, Nógrád, stb.) eredeti szláv nevét máig megőrizte. Kalocsa neve is szláv eredetű, ingoványos helyet, »Sárköz«-t jelent. Baja nevét egyesek Baján kagánnal, mások a német Bai (öböl) szóval hozzák összefüggésbe. Valószínűbb azonban, hogy elnevezése a Vajas nevű érrel van kapcsolatban. Tata neve állítólag alapítójának Teodotusnak, szent István nevelőjének nevéből származik, akit a király, illetve környezete »tatá«-nak becézett.

Számos városnak minden tárgyi alapot nélkülöző, romantikus helynévmagyarázata a fantázia birodalmába tartozik. Több városnak, mint pl. Karcag, Vác, Szekszárd, stb. névmagyarázatához még nincs megfelelő kiindulópontunk.

Gyakran a német elnevezés a magyarnak szó szerinti fordítása. Pl. Székesfehérvár — Stuhlweissenburg. Pest szláv nyelven kemencét jelent, amit a németek Ofen-re fordítottak. Az is előfordul, hogy a német elnevezés nincs semmiféle összefüggésben a város magyar nevével. Pl. Kőszeg — Güns; Pécs — Fünfkirchen; Esztergom — Gran. Egy ideig az írott forrásokban római eredetű városaink latin neve is használatos volt, mint pl.: Alba — Fejérvár, Aquincum — Óbuda, Sabaria — Szombathely. Egyes városainknak, különösen az írásos gyakorlatban, keresztény középkori latin neve volt használatban, vagy párhuzamosan szerepelt a magyar elnevezéssel. Ilyenek: Strigonium (Esztergom), Varadinum (Nagyvárad), Quinque Ecclesia (Pécs), Alba Julia (Gyulafehérvár) stb. Az osztrák közigazgatás Szeged és Debrecen nevét szláv elnevezésük szerint Segedin és Debrecin formában használta.

A város első elnevezése a néptől származik. Az első írásos említés rendszeren csak több évtizedes gyakorlatot szentesít. Az elnevezésben a hatósági beavatkozás és jóváhagyás csak a várostörténet későbbi korszakaiban jelentkezik.

A városneveknél jóval több támpontot nyújtanak a várostörténeti kutatás számára az *utcanevék*, amelyek nagy vonásokban a város történetét tartalmazzák. Az utcanevék nemcsak a jelenlegi városkép megértéséhez

szolgálnak felvilágosítással, hanem feltárják a város múltjának számos mozzanatát, a helyrajzi változásokat, a lakosság települését, foglalkozását, nemzetiségét és társadalmi rétegződését. Utalnak az országos és helyi politikai eseményekre, a termelőerőkre, a termelési eszközökre, az osztályviszonyokra és osztályharcra.

A város elnevezéséhez hasonlóan az utcánév is többszörös változás után jutott el mai formájához. Az utcánév régebbi változatai kapcsolatban állanak a város múltjának egy-egy korszakával. A rendszeres utcahálózat kialakulása előtt utcanevek nem voltak. Az *első utcanevek* a város kialakulásának csak egy bizonyos szakaszában jelentkeznek. Ezek az elnevezések nem voltak mai értelemben vett utcanevek, hanem csak bizonyos tájékozódásra alkalmas megjelölések, mint pl.: az Árkon, Árokháton (Szeged); Meggyesalja (Miskolc); a Vendégfogadónál (Ráckeve); Gátoldal (Szoboszló); Ároksor (Kőszeg) stb.

A *legrégibb utcanevek* a kezdetleges városképre vonatkoznak és az utcák fekvésével, alakjával, irányával és az első középületek megjelölésével kapcsolatosak. Ilyen utcanevek a hazánkban és külföldön is általános: Fő, Kis, Ó, Új, Alsó, Felső, Középső, Hátulsó, Külső, Derék, Kerek, Szűk, Hosszú utca, Templom utca, Iskola utca. Majd következnek a további bontakozás során az ilyen utcanevek: Kereszt, Oldal, Rövid, Kör, Sarok, Könyök, Lejtő, Szeglet, Szabad, Széles, Zsinór, Kiskar, Nagykar, Gatyá, Köldök, Hold utca stb.

A területileg terjeszkedő városkép korán megjelenő utcanevei közé sorolhatjuk a *természetből, határrészekről, erdőről, hegyről, folyóról, vízről, patakról, tóról* és a rajtuk lévő építményekről vett utcaneveket. Ilyenek: Hegy, Kút, Sziget, Töltés, Part, Rév, Mocsár utca, stb. Előfordulnak ezek az utcanevek ilyen összetételben is: Vereshíd utca (Miskolc), Sósút utca (Torda), Halastó utca (Sárvár). Folyómenti városainkban általánosak a helységet átszelő folyóról vett utcanevek; mint pl.: Duna u., Tisza u., Maros u., Körösvég u., Szinvaszeg u. A Homok utca a legelső középkori utcanevek között szerepel, pl. Debrecen (1395), Sopron (1399). Csaknem általános városainkban a Sáros u. elnevezés is.

Fallal körülvett városainkban korán megjelennek és a várjelleg megszűnése után is sokáig fennmaradnak az *erődítéssel és várbeli élettel kapcsolatos utcanevek*: Vár, Város, Óvár, Öregvár, Várköz, Várfok, Vártelek, Váralja, Ostrom, Palánk, Bástyá, Sánc, Árok utca stb. Utcaelnevezés alapján szolgáltak a városkapuk is, amelyek gyakran a földrajzi fekvést is felüntették. Ezt látjuk pl. Pécs, Győr, Miskolc ilyen utcáinál.

Gyakori utcánév az *irányt jelölő*, a szomszédos falvakba és városokba vezető utakról való elnevezés. Egernek már a XV. században van Hatvan, Kolozsvárnak Szeben utcája. Szegeden 1552-ben előfordul a Budai utca, Debrecenben 1564-ben a Cegléd utca. Nagykőrösnek ma is minden kifelé vezető utcája a szomszédos városok nevét viseli. Kecskemét 19. század- eleji térképén 5 irányt jelölő utcát találunk: Csongrádi, Szolnoki, Körösi, Budai és Halasi utca. Irányt jelölő utcanevek Budapesten a Hatvani, Kerepesi, Visegrádi, Szentendrei utca, stb. És folytathatnók a felsorolást a jelenre és múltira vonatkozólag Magyarország minden városára kiterjedőleg.

Számos városban (Sopron, Győr, Veszprém, Székesfehérvár, Esztergom, Szeged, Buda, stb.) elég gyakori a *szentekről vett utcaelnevezés*, ami

a város vagy a templom védőszentjéről, néha a házak falán lévő képről, vagy szoborról származik. Ilyen utcanevek: Szentmiklós, Szentgyörgy, Szentpéter, Szentlászló, Szentlőrinc, Szentanna, Szentlénárd, Szentmárton, Mindszent, Boldogasszony, Szentháromság utca stb.

A *magyarság és nemzetiségek* együttélésének emlékei azok az utcanevek, amelyek azoknak a városokban való megjelenéséről tudósítanak. Ilyen utcanevek: Magyar, Székely, Német, Szász, Sváb, Tót, Vallon, Olasz, Francia, Görög, Szerb, Horvát, Rác, Orosz, Lengyel, Zsidó, Román, Bolgár, Besenyő és Cigány utca. A *Magyar utca* elnevezés a nem magyar vagy vegyes anyanyelvű városokban fordul elő. Viszont a nemzetiségekről vett utcanevek a magyartöbbségű helyeken voltak használatosak. A *Német utca* számos városunkban a német telepes lakosság beköltözését jelöli. *Tót utcák* a szlovák település irányában fekvő helyeken vannak: így pl. Érsekújváron, Miskolcon, Vácon, Pásztón, Tatán, stb. A *Görög utcák* a török hódoltság alatt és a török kiűzése után beköltöző görög kereskedőkről adnak hírt. Ilyeneket találunk pl. Vácon, Kolozsváron, Hatvanban, Egerben, Szombathelyen stb. A *délszláv* lakosság beköltözésére mutat több városban (Vácon, Budán, Pécsen, Szigetváron, Egerben) a Rácváros, Rác utca és Szerb utca elnevezés. A *Zsidó utca* elnevezést már a XIV. századtól kezdve több városban (pl. Sopronban, Budán) megtaláljuk. A török hódoltság alatt és után egyre több városban megjelenik ez az utcanév: Székesfehérvár, Vác, Makó stb. A *Cigány utca*, Cigányváros, Cigánysor, egyes helyeken Zenész utca (Torda), vagy Hangász utca (Szeged) a város szélén, vagy arra kijelölt területen lakó cigányság települési helye volt.

A *török hódoltságra* emlékeztető utcanevek: a Török utca, Törökdomb u., Janicsár u., Basahalom, Szolimán, Hóbiártbasa u. (Buda, Szigetvár, Eger, Temesvár, Szeged, Vác, Szolnok, stb.)

A termelőerők fejlődésének kísérői a *különböző mesterségekről és iparágakról vett* utcanevek. A városban meghonosodott mesterségek utcanevet kaptak megjelenésük sorrendjében. Azok nagyrésze ma is az illető utca, vagy városrész elnevezéséül szolgál. A legjellegzetesebb ilyen utcanevek: Mészáros, Kovács, Halász, Zsemlyésütő (Székesfehérvár), Kalácssütő (Buda), Sóhordó (Szeged), Szénégető (Beregszász), Timár, Varga, Csapó, Pintér, Gelencsér, Nyíró és Festő utca. Majd megjelenik az Ötvös, Patikás, Sarkantyús, Harangöntő, Kővágó, Kötélverő, Cukrász, Gombkötő, Lakatgyártó, Szekeres, Kalapos, Kéményseprő, Deszkás, Olajütő, Szappanos, Csizmadia, Magyarszabó, Mézeskalácsos, Cserepes, Bádogos, Késes, Úvegés, Pék, Pereces, Pacalos, Sörfőző, Ács, Bognár, Kőműves, Hajcsár, Kocsmáros, Csiszár, Kertész, Kapás, Pásztor, Bába utca, stb. Egyes városokban (Pest, Szeged, Debrecen) a több iparos által lakott utcát Mester vagy Műves utcának, a kereskedők által lakott utcát Boltos utcának nevezték.

Az ilyen utcanevek, mint Pap u., Prédikátor u., Bíró u., Harangozó u., Nemes u., Uri u., Urak utcája, Polgár utca, stb. az *osztályviszonyokba* adnak betekintést.

Vannak egészen sajátos helyi adottságú utcanevek, amelyeknek alapjául valami speciális helyi körülmény szolgált. Ilyen pl. a kolozsvári Farkas utca, amely a közeli erdőkből oda bejáró farkasoktól kapta a nevét. A váci Paradicsom utca neve onnan származik, hogy éppen akkor énekel-

ték a »vigyének téged angyalok a Paradicsomba«, amidőn a temetési met-
net abba az utcába érkezett.

A török kiűzése után kibontakozó városfejlődés során gyakran egyes
középületek szolgálnak utcaelnevezésül. Egymás után kapnak nevet az
utcák az egyházi-, tanügyi-, egészségügyi-, katonai-, ipari-, kereskedelmi-
és más intézményekről. Ilyen eredetű utcanevék: az Ersek, Püspök, Pap-
növelde, Káptalan, Apáca, Egyetem, Akadémia, Főiskola, Gimnázium, Kol-
légium, Reáltanoda, Kisiskola, Óvoda, Dedó utca, továbbá: a Kórház, Ispo-
tály, Apolda, Fürdő, Fürdőház, Szegényház, Árvaház utca. Ide tartoznak:
a Malom, Harmincad, Dézsmaház, Serház, és Sóház utca stb.

Általános utcanévadója a városnak a *kálvária és a temető*, utóbbi
gyakran a nemzetiségi és felekezeti jelleg feltűntetésével (Régi-, Új-,
Török-, Rác-temető utca). Néha a Temető utca helyett valami más jellemző
nevet használnak, mint pl. Gyász u., Csend u. (Baja.) Tordán a temetőhöz
vezető sikátort Testhordó utcának nevezték. Utcanévül szolgáltak a város
közelében lévő faiskola, az ipari növényeket termelő kertek, az epreskert,
komlóskert, dohánykert.

Jellegzetes utcaelnevezési formája a városnak az *üzletek
és vendéglők cégtáblájáról való elnevezés*. Ilyen eredetű utcanevék: Ga-
lamb, Hattyú, Alma, Csillag, Borz, Nyúl, Kalap, Kígyó, Feketesas utca,
stb., amelyek számos esetben a német elnevezés szószerinti fordításai.

A fentiekhez hasonló szempontok érvényesülnek a *térek* elnevezésé-
ben is. Egyes helyeken (pl. Miskolc) a tér folytatását, vagy a vásáros hely-
ét Piac utcának nevezték. A város további bontakozása során egymásután
jelennek meg az új piacok nevei, mint pl.: Marhavásártér, Gabonapiac, Fa-
piac, Sópiac, Halpiac, Búzapiac, Széna tér, Cserép tér, Zöldség tér, Kenyér,
Sajt, Paprika, Hagyma, Tyúk, Szalma, Deszkapiac, stb.

Egyes városokban (pl. Makón, Szeged-Somogyitelepen) az új utcák nem
kaptak mindjárt nevet, hanem csak sorszámot. Előfordult, hogy a város-
részeket és utcákat a fertálmesterekről, utcakapitányokról, vagy tizede-
sekről nevezték el.

Az alföldi civis városoknak a határ felé vezető, piacnyi széles utcái
(Tehénjárás, Csordajárás, Marhacsapás, Szérűskert u., Legelő u., Mező u.,
Csordás u., Juhgát u., Baromállás, Borjúcsorda-köz stb.) elnevezésében a
mezőgazdasági jelleg jut kifejezésre. Erre emlékeztetnek a kertek és gyü-
mölcsösök felé vezető utcák nevei is: Szőlőhegyi u., Gyümölcs u., Dinnye-
föld u., Kert u., stb. A Marhahajtó u. (Esztergom, Kaposvár) és Hajcsár
utcák azok felé a széles utak felé vezettek, amelyeken a török uralom idején
a marhákat hajtották. Egyes német városokban Bauer-Strassenak nevezték
a falusi szekeresek piac felé vezető útját.

Egyes utcanevék sajátos helytörténeti mozzanatot őriznek. Ilyen: Rác-
kevéen a Fehérvár eleste után odamenekülő magyaroknak Fehérvári utcája,
Komáromban a Tolnárol menekülteknek Tolnai utcája stb. De Eleken a
Pesti sor neve eredetileg Pestis-sor volt.

Kevesebb várostörténeti, de annál több néplélektani elemet tartalmaz-
nak a *félreeső kis utcák, szerek, sorok*, sikátorok, közök, zugok, lyukak
stb. nevei. Mint pl.: Zsák u., Nincski u., Térjmeg u., Úrge u., Csöpp u., Vak
u., Alig u., Csókoló u., Sikátor, Nadrág zug, Pólya köz, Szeles köz, Bikás
köz, Szennyes köz, Csuka köz, Paprika köz, Gubaszög, stb.

A *személynévi névadás* az utcaneveknél a legkésőbb szokott megjelenni. Nem a kegyelet és tiszteletadás célját szolgálta, hanem az ősi utcanevekhez hasonlóan, inkább gyakorlati célokat. Rendszeren valamelyik nevezetesebb lakójáról, háztulajdonosáról, vagy foglalkozásánál fogva ismert emberéről nevezték el az utcát. Így kapta nevét pl. a budapesti Conti u. Conti Lipót kőfaragóról, vagy a Rombach u. egy hasonló nevű orvosról. Ez az eredete a debreceni Péterfia, a szegedi Kárász és Vöröscsák utcának, mely utábbi a benne lakó Vörös nevű áctól kapta nevét.

A személynévi utcanevek egy ideig kifejezik a névnek az utcával, vagy legalább a várossal való tényleges személyes kapcsolatát. Lassanként azonban e kapcsolatok eltűnnek, hogy helyet adjanak a kegyeletnek. Egy-egy városrendezés kapcsán egymásután kapnak utcaneveket az uralkadók, politikusok, tudósok, költők és írók (Árpád, Szent István, Mátyás király, Hunyadi János, Zrínyi Miklós, Széchenyi, Andrássy, Deák Ferenc, Kazinczy, Arany János, Petőfi, Kölcsey, Vörösmarty utca stb.). Néhány városunk a személynévi utcanévadásban helyi vonatkozásokat is érvényesített. Így pl. Békéscsabán a Thessedik Sámuel utca, Gyulán a Karácsonyi János u., Szegszárdon a Wosinszky u., Kecskeméten a Hornyik János u., Nagykőrösön a Balla Gergely u., Makón a Szirbik Miklós utca e városok történetíróinak nevét őrzik.

A dualizmus idején Kossuth Lajos, II. Rákóczi Ferenc és az aradi vértanúk emléke hagyott maradandó nyomokat városunk utcaneveiben. Alig volt város Magyarországon Kossuth utca és Kossuth tér nélkül. 1906-ban, a vezérlő fejedelem hamvainak hazahozatalakor, tömegesen neveztek el utcákat II. Rákóczi Ferencről és bujdosó társairól. És megkoszodtak szerte az országban az aradi vértanúk utcanév-táblái is. Nagykőrös 13 egymásmellett fekvő utcáját nevezte el az aradi vértanúkról. A fővárosban a Szabadság térről elágazó utcák viselik az aradi vértanúk nevét.

A személynévi utcanévadás alkalmazkodott a politikai változásokhoz. A szabadságharc idején utcanévet kaptak a reformkor vezető politikusai, a forradalom és önvédelmi harc megszervezői és annak intézményei. (Kossuth Lajos u., Igazság u., Nemzeti tér, Egyezség tér.) Az elnyomatás éveiben eltűnnek ezek az utcanevek, hogy helyükbe lépjenek: Jellasich u., Haynau u., Hentzi tér, stb.

A millenium utáni években egyre nagyobb méreteket öltött a régi, patinás utcaneveknek újakkal való felcserélése. Valóságos újítási láz fogja el városainkat, amelynek áldozatául esett a város történeti fejlődését kifejező sok utcanév. Mintha restelték volna régi utcaneveiket, új utcaneveket adtak sokszor minden ok nélkül, ötletszerűen, figyelmen kívül hagyva a város egyéni arculatát és hagyományait. Egyes városok a fővárosi utcaneveket egyszerűen lemásolták. Mások összes régi utcaneveiket újakkal cserélték fel. Akadtak olyanok is, amelyek utcáiknak egy-két nemzeti nagyság nevét leszámítva, csupa virág-, fa-, férfi- és nőneveket adtak.

Az első világháború során utcákat neveztek el a Hármasszövetség hatalmairól, hadvezérekről, csatákról, katonai alakulatokról stb. Ilyen utcanevek: Vilmos császár u., Berlini tér, Isonzó u., Százegyes u., Tízes honvéd u., Rokkant u., Hadiárva u., Vitéz u., stb.

A Horthy-fasizmus idején az imperializmus, sovinizmus, nacionalizmus és az irredenta szolgált alapul a személynévi utcanévadáshoz. Utcaikat

neveztek el a kormányzóról, fasiszta politikusokról, a szomszéd államokhoz csatolt területek hegyeiről, folyóiról, megyéiről és városairól.

A felszabadulás után lomtárba kerültek a letűnt korszak reakciós utca-nevei és az utcanévadásban a haladó hagyományok, a szocializmus építése, a Szovjetunió iránti hála és szeretet jutottak kifejezésre (Marx, Engels, Lenin, Sztálin, Gorkij, Vorosilov, Tolbuchin, Malinovszky út, utca, tér; Dózsa György, Bartók Béla, Bajcsy-Zsilinszky, József Attila u. stb.).

Az utcanevéről adott e rövid áttekintésből is kitűnik, hogy az utcanév történeti képződmény, amely az élethez alkalmazkodik, változik, módosul, mindig valamely állapot kifejezője. Az utcanév hű tükre a múlt egy-egy darabjának. Várostörténeti kutatásunk számára hálás feladat volna az utcanévképződésnek városonként való megvizsgálása. Kár, hogy sok történelmi utcanév áldozatul esett az álszégyennek és rövidlátásnak. Haladó hagyományaink ápolását úgy is szolgálhatjuk, hogy a hely múltját híven kifejező, patinás történelmi utcanevet megőrizzük.

Az utcanévkutatásban elsősorban írott forrásokra támaszkodhatunk. Ide tartoznak: az oklevelek, jegyzőkönyvek, adólajstromok, összeírások, számadáskönyvek, az anyakönyv, kézíratos és későbbi térképek, városmo-nográfiák, oklevéltárak, stb.

Míg az utcanév a városkép belsejére vonatkozó forrás, addig a *dűlőnév* az egész külterületet (határt) felöleli. Dűlőnév alatt a tájban lévő természetes és mesterséges alakulatoknak (hegyek, dombok, sziklák, völgyek, árok-
kok, erdők, rétek, szántók, kutak, források, mocsarak, stb.) és a föld felszí-nén lévő építmények (tereptárgyak) elnevezését értjük. A dűlőnevek felvi-lágosítanak a határ kialakulásáról, benépesüléséről, a művelés formáiról. Kifejezik a táj képét, a vidék jellegét, a talaj minőségét. Tájékoztatnak a határ kialakulásának történetéről. Bennük helyi és országos jellegű sza-bályszerűségek és összefüggések láthatók. Mások a dűlőnevei a régi és az új, a hegyvidéki és síkvidéki, az ipari és mezőgazdasági, a magyar és ve-gyes nemzetiségű városoknak.

A dűlőnév hű kifejezője a városban lepergett történelemnek. Pontosan tájékoztat a külterületen végbement változásokról. Kitűnik belőle, hogy a városalapító nép rendszeren az ott talált, már meglévő helynevekhez fűzi a magával hozottakat. Több százéves alkotómunka, az egymásra következett nemzedékek küzdelme és verejtéke jut kifejezésre minden város dűlőnév-rendszerében. A dűlőnevek a város jellegének és funkcióinak megfelelően alakulnak és módosulnak. Különösen hosszú életűek a hegy és vízrajzi dűlő-nevek, amelyek a korábbi helyrajzi viszonyokat (fok, árok, ér, tó, mocsár) világítják meg. A folyónevek régebbiek a települések neveinél. Az ún. művelt-föld nevek a határ fokozatos kiépítéséről tájékoztatnak. A hosszú múltra visszatekintő, nagy külterületű és nagy lélekszámú város jóval gazdagabb és változatosabb dűlőnévanyaggal rendelkezik, mint a hanyatló, később alakult vagy szünetelő újváros és kisváros. A dűlőnevek sorában is megkülönböztethetők személynévi és köznévi vonatkozású nevek.

Gazdag és változatos helyi vonatkozású anyagot őriznek a *személy-névi dűlőnevek*, mint pl.: Baláshomoka, Illépuszta, Szemeretelke, Mátyás-földe, Jánoskútja, Péterlaka, Bogdánymező, Rónapataka, Lázárvágása, Petőaszalása, Csák-rétje, amelyek egyben megőrizték az egykori birtokos nevét is.

A *természeti viszonyokat*, a talaj minőségét, termőkéességét tüntetik fel az ilyen dűlőnevek: Aknás, Agyagverem, Göringyes, Feketeföld, Homokhát, Kertföld, Hidegvölgy, Melegoldal, Csalóka, Tövises, Köveshágó, Székfüves, Verőfény, Székesdűlő, Gyapjas, Nagylapos, Sósret, Sovány, stb.

Vízrajzi dűlőnevek: Csorgó, Hidegkút, Cuppogó, Tóhát, Libasziget, Süppedékes, Holtmeder, Holttó, Lukácsfenék, Szárazér, Nagyláp, Vízmóság, Lápos, Sós-kút, Sospatak, Vargapatak, Borvíz, Polyamér, Sárospatak, Felső-mocsár, Nádas, Tófenék stb. E dűlőnevekben a vízrajzi elemeken kívül más vonatkozások is felismerhetők.

Művelési formát (gazdálkodást) jelölő helynevek: Kenderföld, Lenmező, Dohányoskert, Búzaverem, Kölesmező, Hagymáskert, Kölesföld, Borsóföld, Káposztásföld, Tormás, Kukoricás, Szénáskert, Ugarföld, Komlóshegy, stb.

Állattenyésztésre vonatkoznak: Lókert, Bivalyhalom, Bikarét, Disznófürdő, Ménesakol, Csikólegelő, Lovásztó, Lódűlő, Tehénjárás, Baromhajtó, Bivalos, Alsójárás, Felsőjárás, Kanászkút, Baromdűlő, Baromállás, Tehén-csordajárás, Dögtér, Ménescsapás stb.

A *gyümölcsstermelésre* utalnak: Almásmező, Gyümölcsénes, Gyümölcsös, Diósvölgy, Cseresznyés-völgy, Szilvás, Dinnyés, Mogyorós, Gesztenyés, Vadalmás, Eperjes, Epreskert, Oltványos, Csemetés, stb. A szőlőtermeléssel kapcsolatosak: Öregszőlő, Öreghegy, Pince, Újhegy, Határszőlő, Szőlőkalja, stb.

A határtörténetnek különösen bő forrásai az *erdővel kapcsolatos dűlőnevek*, mint pl.: Bárdalja, Berek, Csereoldal, Cserehát, Eresztevény, Fialtalos, Magyaró, Bükk, Gyertyános, Füstösirtványa, Égés, Aszaló, Hamuhát, Nagyerdő, Ritkáserdő, Avas, Fenyves, Tölgyes, Nagyhavas, Fűzes, Tilalmas, Csipkés, Bodzás, Kopaszhely, Fácános, Kőriserdő, Közerdő, Láz (erdei kaszáló), Nyírerdő, Somoserdő, Tölgymező, stb. *Mocsárirtásra*, a vadvizek lecsapolására utalnak az ilyen helynevek: Agyagos, Tófenék, Lápos, Szárazd, Gyékényes, Mocsárerdő, Mocsárirtvány, Nádasd, Sásd, Sárfenék, stb.

Az egykori *földesúri tulajdonra* emlékeztető dűlőnevek: Urasági szántók, Tiloserdők, Árendaföld, Paperdő, Barátok földje, Püspökrét, stb. Előfordult, hogy az egyes dűlőket a könnyebb tájékozódás céljából számozott részekre tagolták és az egyes részeket Egyestábla, Kettőstábla, Hármastábla, stb. nevekkal jelölték meg.

Helyrajzi tájékozódást szolgáló dűlőnevek: Mesterkertjinél, Holt Rába mellett, Hajónál, Hídnál, Merigető, Árkon, Csárda, Homokverem, Szénégető, Fehéritő, Kanászkút, Ótemplom, Téglagyár, Keresztvölgy, Serfőzőház, Kőhíd, Vargatemető, Alsóret, Felsőret, Sóház, Magazin, stb.

Sok elpusztult, vagy a városba beolvadt falu nevét is felismerhetjük a város dűlőnevei között.

Igen változatos és sok jellemző várostörténeti adatot tüntetnek fel a síkvidéki városok határában lévő *halmok nevei*. Ilyenek: Akasztódomb, Akasztófahegy, Ásotthalom, Csóréhalom, Csigahalom, Görbehalom, Lyukashalom, Kendereshalom, Kettőshalom, Hármashalom, Négyeshalom, Közéshalom, Köveshalom, Meggyeshalom, Méneshalom, Magyaróshalom, Parajshalom, Püposhegy, Széleshalom, Rakotthalom, stb.

A város határának *nemzetiségi vonatkozásait* feltüntető helynevek: Tatárszállás, Tatárhányás, Tatárülés, Kunhalom, Oroszhegy, Németirtvány, Rácföld, Némethossza, Szászokréte, Hostatt, Cigánytelek, stb.

A hosszú *török megszállásra* emlékeztető helynevek: Janicsár-hát, Törökdomb, Töröksziget, Subasahegy, Kara homokerdő, Basahalom, Török-vágás, stb. Ide sorolhatjuk azoknak a helyneveknek nagy részét is, amelyeknek elő vagy utóhangjában a -puszta összetétel szerepel.

Egyházi vonatkozású helynevek: Bálványkő, Papkert, Paphalom, Barátok kertje, Apácák földje, Kápolnahegy, Kálvária, Monostor, Kolostorhegy, Harangláb, Barátok szigete.

A *földesúri bíráskodásra* vonatkozó helynevek: Törvényfa, Veszthely, Bakóerdő, Bakó (Gericht), Akasztófa, Akasztófadomb, Pereshíd, Pereserdő, Pereskert, Bíróberke, Rabok-kútja, stb.

A *védelmi szervezettel* kapcsolatos helynevek: Strázsahely, Tekintő, Tekintőhalom, Órhalom, Óvár, Öregvár, Gyűrűsvölgy, Bottyánsánc, Strázsakapu, Gyepűsvölgy, Sánchegy, Toborzó, Váralja, Lándzsás, Várkert, Várhegy, Földvár, Fellegvár, Ördögárka, Vároldal, Váralja, stb.

Ipari vonatkozásúak: Céhföld, Iparföld, Malomföld, Serestető, Seresdomb, Csizmadiatelep, Gyantafőző, Fazekashegy, Kovácsalom, Kádárkert, Vargaszeg, Vargahegy, Vargatemető, Vargapatak, stb.

Előfordulnak a város dűlőnevei sorában speciális helyi adottságok és vonatkozások. Pl. Újszegeden Jajgatónak neveznek egy olyan határrészt, amelyet a Maros áradásai állandóan veszélyeztetnek. Hasonló vonatkozásúak a sűrűn előforduló Bánomdülő, Bánomkert határnevek is.

A dűlőnevek a város légkörének és arculatának sok általános és egyéni jegyét tartalmazzák. A bennük rejlő lehetőségekre és feladatokra szolgáljanak például az alábbi városok különböző korból vett dűlőnevei.

Körmend (1649): Al berek, Dobogó, Túlsó, Rába mellett, Rábán túl, holt Rába mellett, Csorszeg, Pucza-föld, Pázsit mellett, Hajónál, Csikós Tónál, a Berken, a len kertében, a Tötösben, Szilban, Hidegségben, Csepregeben, Német hossziban, Törvényfánál. Körtvélyesben, Harasztí határban, Szíjjártó földénél, Tilalmas mellett, »Botossok« földénél, Király harasztján, Antal szélén, Sir útján, Sár pástíán, Pajtaszeren levő földek.

Kisújszállás: Bánomkert, Liget, Bikás, Bogaras, Csorba, Dómsziget, Falusziget, Göringyes, Halas, Kontalapos, Ludas, Lukácsfenék, Perjés, Porosállás, Rét, Szénáskert, Szórfü, Tóhát, Vasaslapos, Bárányér, Sásostó, Szárazér, Szelesárok, Papgát, Nagyhalom, Libasziget, Vermeshát.

Kisvárdá: Bakhegy, Papszőcskéje, Ige, Daruláp, Bodnár-hegy, Csikhát, Belső-sziget, Külső-sziget, Nagy-Seres láp, Ördögzugja, Hosszuláp, Harasztos-zug, Rektor kaszálója, Buzásszeg, Gyékényeskorongya, Magashegy, Nagyalmáskert, Kisalmáskert, Méhecske, Biges, Nyárias, Veremszeg, Szálláskert, Sorkert, Kovácskert, Szücskert, Csirkekert, Huszárkert, Csengetyű, Varjasszeg, Előszeg.

Szolnok (1819): Szöllősi halom, Eresztő halom (a fuvarosok ott szokták lovaikat a Zagyva vizébe itatásra eresztetni), Bakoshalma (a földosztáskor ily nevű családnak jutott), Császárhalma, Döghát, Hegyeshalom, Zsiroshalom, Milustelke (a birtokos család neve), Tetűhalom, Malomszög, Dézsmaszérű, Tófenék, Nagyfertő, Mátévölgye, Mézesfertő (a benne termő ragadós fűről), Strázsa halom, Tűzköves, Palotás, Fekete-város (egykori falvak), Néne, Rácztelek, Derzsi-puszta (egykori falvak), Büge, Görbe-ér, Berek-ér, Remete-ér, Mély-ér (Miller néven is), Sergetyő.

A helynévképződés nem lezárt folyamat. Dűlőnevek a szemünk előtt keletkeznek és tűnnek el. Az írott kútfőkben (levéltári források, periratok; urbariumok, határjárások, kéziratos térképek, stb.) és a nép száján élő

helynevek összegyűjtése és feldolgozása várostörténeti kutatásunk el nem hanyagolható feladata. Dűlőneveink összegyűjtése és a tudomány számára való értékesítése terén még sok a tennivaló. A legnagyobb szabású kezdeményezés e téren 1864-ben történt Pesty Frigyes részéről, aki a községekhez intézett kérdőívek útján 63 kötetnyi helynévanyagot gyűjtött össze, amely a Nemzeti Múzeum kéziratárában van. Ennek a kezdeményezésnek sajnos, országos viszonylatban nem volt folytatása. Sürgős feladataink közé tartozik ennek a hiánynak a pótlása. A gyűjtés és rendszerezés magasabb fokát jelentené, ha a levéltári forrásokban rejlő dűlőnevek is belekerülhetnének a még élő anyag összeállított jegyzékeibe a pontos évszám és a levéltári jelzet feltüntetésével.

Fejtegetésünk nem lép fel egy nyelvtudományi dolgozat igényével, csupán a helynévre, mint kútforra és annak — módszertani kísérletképpen — a történettudományban való értékesítésére kívánja a figyelmet felhívni. A helynévkutatás nem tisztán történeti és nem tisztán nyelvészeti studium, hanem a kettő együttvéve. Éppen ezért vizsgálatainknál mindkét tudomány eredményeit fel kell használnunk. A helynévgyűjtésből a nyelvtudományon és történelmen kívül sokat meríthetnek: a földrajz, néprajz, régiség-tudomány és más studiumok is.

Irodalom

E közleményhez, amely egy kéziratban lévő terjedelmesebb várostörténeti munka egyik fejezetének néhány megállapítását tartalmazza, a magunk gyűjtötte forrás-
anyagon kívül az alább felsorolt művek nyújtottak tájékoztatást.

Balla Gergely: Nagykőrösi krónika (Kecskemét, 1856).

Bárdos J.: Pécs régi német utcanevei (Budapest, 1933).

Blénassy János: Jászberény természeti viszonyai és története (Jászberény, 1937).

Botár Imre: Szolnok települési, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII. században. (Szolnok, 1941.)

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I.—III. V. (Budapest, 1913.)

Császár Edit: A hajdúság kialakulása és fejlődése (Debrecen, 1940).

Eperjessy Kálmán: A magyar falu településtörténete (Budapest, 1940).

Eperjessy Kálmán: Várostörténet az utcanevekben (Budapest, 1937. Domanovszky Em-lékkönyv).

Fejérfpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. (Budapest, 1885.)

Fekete Lajos: Hódoltságkori oszmanli-török helyneveink (Budapest, 1913. Századok).

Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára (Pest, 1851).

Gyárfás István: A jászkunok története I.—IV. (Budapest, 1886).

Gyórfy István: Helyneveink gyűjtése. (Magyar Nyelv 1927).

Gyórfy István: Hajdúböszörmény települése. (Föld és Ember 1926.)

Hain Gáspár: Lőcsei krónikája. (Lőcse, 1910—1913.)

Iványi Béla: Képek Körmenđ múltjából. (Körmenđ, 1943.)

Kemény Lajos: Kassa város régi számadáskönyvei (Kassa, 1892).

Kertész Manó: A magyar helynévadás történetéből (Budapest, 1939).

Klemm Antal: Pécs helynevei (Pécs, Pannónia Könyvtár; 16).

Knieza István: A párhuzamos helynévadás. (Budapest, 1944).

Knieza István: Magyarország népei a XI. században (Budapest, 1938).

Lőrincze Lajos: Földrajzinévgyűjtésünk múltja, jelene és feladatai. (Budapest, 1949.)

Magdics István: Diplomatarium Ráczeviense (Székesfehérvár, 1888).

Mályusz Elemér: A magyarság és a városi élet a középkorban (Budapest, 1944).

Mályusz Elemér: A mezővárosi fejlődés (Tanulmányok a parasztság történetéhez). (Budapest, 1953.)

Melegdi János: Hegy- és folyó-, pataknev. (Magyar Nyelv. 1916. 331—332.)
 Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 1526—1711. (Rozsnyó, 1886.)
 Magyarország helységeknek 1773-ban készült hivatalos összeírása. (Budapest, 1920.)
 Mendöl Tibor: Alföldi városaink morfológiája (Debrecen, 1936).
 Mezősi Károly: Kiskunfélegyháza határtörténete (uo. 1932).
 Niedersächsischer Städteatlas (Braunschweig, 1926) I. Abt.
 Nyárády Mihály: A Debrecen név eredete (Nyíregyháza, 1943).
 Orbán Balázs: A Székelyföld leírása (Pest, 1868).
 Orbán Dezső: Celldömölk helynevei (Pápa, 1940).
 Ortvy Tivadar: Pozsony város utcái és terei (Pozsony, 1905).
 Ortvy Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején I.—II. (Budapest, 1891).
 Pais Dezső: Egy fűzfa — név. (Magyar Nyelv X. 1914. 68—72.)
 Pais László: A Zala vízgyűjtőjének régi vízrajza (Budapest, 1942).
 Pancratz, A.: Die Gassennamen Hermannstadts (Hermannstadt, 1936).
 Pesty Frigyes: Magyarország helynevei (Budapest, 1888).
 Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története (Budapest, 1870—1876).
 Cs. Sebestyén Károly: Szegedi utcák (Szeged, 1928).
 Schmall Lajos: Budapest utcái és terei (Budapest, 1905).
 Simkó Gyula: Nyíregyházi és tanyáinak települése (Kolozsvár, 1909).
 Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei (Budapest, 1937).
 Szabó T. Attila: A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. (Magyar Nyelv 1934)
 Szabó T. Attila: Dés helynevei (Torda, 1937).
 Tagányi Károly: Magyar Erdészeti Oklevéltár I.—III. (Budapest, 1896).
 Tragor Ignác: Vác utcái és terei (Vác, 1918).
 Urhegyi Emilia: Túróc megye helynevei (Budapest, 1939).
 Vass Klára: Buda német utcanevei 1696—1872. (Budapest, 1905).
 Vályi András: Magyarország leírása I.—III. (Buda, 1796—1799).
 Weidlein János: A dülönév kutatás történeti vonatkozásai (Budapest, 1935. Századok).
 Weidlein János: Dülönév és településtörténet (Magyar Nyelv, 1936).
 Velics A.—Kammerer E.: Magyarországi török kincstári defterek. (Budapest, 1886).
 Virág Rózsa: Magyar helységnevek eredete (Szeged, 1930).
 Zoltai Lajos: Települések, egyházas és egyháztalan falvak (Debrecen, 1925).
 Felhasználtuk továbbá a szövegben említett városok helytörténeti monográfiáit és térképeit.